

Hum.kand. Ulla Piela:

Korpiselän Vornas-suku: kultti ja runot

Raja-Karjalan tunnetuimpia laulajasukuja 1800-luvulla olivat Shemeikat, Sotikaiset ja Vornaset. Vuosisadan vaihteessa heidän luokseen matkustivat useat kansallisromanttisen innostuksen kokeneet tutkijat ja taiteilijat. Korpiselällä asuneiden Vornasten runot, kuvaukset heidän elämästään ja tarinat kuuluisimmista Vornasista on kirjattu karelianistien arvokkaisiin matkakertomuksiin. Paljolti niiden varassa on käsityksemme runonlaulajasuvuista: Millainen tuo kuva on Vornasista?

Vornaset on Shemeikkojen ja Sotikaisten rinnalla yksi niistä rajakarjalaisista runonlaulajasuvuista, jotka innoittivat vuosisadan vaihteen molemmin puolin tutkijoita, mutta varsinkin kirjailijoita ja taiteilijoita idealistisiin ja tunnepitoisiin matkakertomuksiin ja henkilökuviin. Korpiselällä asuneiden Vornasten elämää, heidän runonlaulaja- ja tietäjätaitojaan ja urotöitään metsämiehinä ovat kuvanneet mm. O. Relander, Iivo Härkönen ja Eliel Warttinen. Yhteistä kirjoittajille on ihannoiva asenne: kokemukset Karjalasta, sen kansankulttuurista ja ihmisistä on kullattu kirjoituksissa romanttisella ja ylevähenkisellä idealismilla. Karelianistin kuva runonlaulajasta on uusromanttinen: hän on luonnollinen, vaatimaton, jalo ja ylevä.

Vornasten kohdalla karelianistinen perinne huipentuu Jac. Ahrenbergin muotokuvassa Korpiselän Tolvajärvellä eläneestä Ignoi Vornasesta (1829—89). Essee ilmestyi Ahrenbergin kuuluisassa kirjoitussarjassa Människorna som jag kânt (1921—22, suom. I. Härkönen 1928).

Kareliaanien matkaesseissä on olennaista mm. Karjalan luonnonkauneuden ylistys sekä sen vaikutuksen kirjaaminen niin sivistyksen piiristä tulleeeseen kulkijaan kuin siellä asuvaankin. ”Ihminen syntyy luonnostaan hyvänä”, kirjoittaa Ahrenberg. Hänen mukaansa se joka syntyy keskelle silmämääräisesti salomaisia, niiden koskemattomaan hiljaisuuteen ja kauneuteen, säilyy ystävällisenä, luonnollisena ja lapsellisena. Ahrenbergin ystävään, taiteilija Severin Falkmaniin Korpiselän yksinäisyys ja hiljaisuus tekivät myös suuren vaikutuksen. ”Täällä tahdon elää viime vuoteni, täällä tahdon kuolla”, oli hän toistanut useita kertoja.

Näin kehystettynä Ahrenberg esittelee Ignoin maailmanmahtavien kuninkaiden, huomattavien kirjailijoiden ja muiden merkkihenkilöiden joukossa. Vuosisadan lopun kareliaanit halusivat mielellään nähdä runonlaulajien Karjalan onnellisena sukuliittojen ja mahtimiesten työssijana, sellaisena, millaiseksi he kuvittelivat mm. klaaniherrojen ja bardien Skotlannin. Heidän perinnettään jatkaen Ahrenberg kertoo Ignoista näin: ”Ignoi Vornanen oli suuri päämiesluonne, ei sellainen, joka on anastanut paikan taistelulla tai itsepuhuttelulla pyrkimyksellä, vaan sellainen, joka saa asemansa itsestään. Häntä

totteli ken tahansa, sillä kaikki se, mitä hän vaati, oli kohtuullista, mitä hän käski, oli viisasta, hän oli päällikkö, joka oli menneiltä sukupolvilta perinyt mahtinsa ja voimansa. Hänen luonteensa oli suuri, hänen sielunsa tyyni, hän käsitti levollisuutensa ja tehtävänsä tyyneesti.(...) Koko kylää yhdisti ikäänkuin jonkunlainen sukulaisuus, he muodostivat kuin jonkunlaisen pikku clan'in”

Ahrenberg jatkaa kertomalla Ignoin käsityksiä uskonnosta: Jumalasta, pyhimyksistä, haltijoista, sekä siitä, kuinka Ignoin arkipäivässä kristinusko ja taikausko lomittuvat levollisesti toisiinsa. Ignoin käsitykset olivat Ahrenbergin mukaan täydellisessä sopusoinnussa sen kanssa, mitä Jumala ja omatunto käskivät meitä tekemään. Taikausko oli vain ”runous hänen elämässään, lyyrillinen ilmaus persoonalliselle pelon, toivon, ilon ja surun tunteille,” kuvaa Ahrenberg.

Vornasten talo Tolvajärvellä.

Ahrenberg ei valitettavasti kerro Ignoin runoista ja loitsuisista, vaikka hän ilmeisesti niitä kuuli. Tietävästi eivät runonkerääjätkään niitä häneltä merkinneet muistiin. Runojen sijasta Ignoi-kulttiin kuuluukin kertoa hänen uskumattomista karhunpyyntiretkistään, rohkeudestaan, sisukkuudestaan, väsymättömyydestään. Neljäkymmentäkaksi talvea hiihti Ignoi, ja suurriistaluettelo oli sen mukainen: 70 karhua, 400 ilvestä, susia, peuroja, hirviä. ”Enemmän kuin tämä määrä herättää ihailua hänen metsästyksensä urheilullinen, ponnistuksista ja seikkailuista rikas muoto,” kirjoittaa E. Warttinen v. 1928.

Runonlaulaja-kulttien rakennusaineiksina ovat luonteenpiirteiden ohella olleet myös kuvaukset heidän ulkonäöstään. Ignoi oli jäänyt lähtemättömästi Ahrenbergin mieleen tämän seistessä ihanassa, avarassa, puhtaassa savupirtissä, joka oli alkujaan rakennettu ilman nauvoja: kookas, leveäharteinen ja kirkassilmäinen Vornanen kiiltävän valkoisissa liinavaatteis-

saan, taustanaan seinän heleän ruskeat sävyt ja mustat tukit. ”Siinä oli voimaa ja aatelia rodussa ja itsetietoa persoonallisuudessa”, kirjoitti Ahrenberg. Wartiainen puolestaan näki Ignoissa metsästäjän: Ignoin katseessa oli ”suurille metsämiehille ominaista terästynyttä ilmettä, joka oli jäänyt niistä hetkistä, jolloin on ollut koottava sielun ja ruumiin kyvyt äärimmäiseen tehoon”.

Luonnollinen ja vaatimaton käytös, suorapuheisuus ja kiertelemättömyys on liitetty Ignoihin varsinkin silloin, kun kerrotaan hänen Helsingin tai Turun matkoistaan, vierailuistaan siellä taiteilijoiden ja muiden merkkihenkilöiden ateliereissa, iltajuhlissa jne. — Samat piirteet on nähty monissa muissakin kareliaanien tapaamisissa karjalaismiehissä.

Kulttihenkilön maineen Ignoin rinnalla ovat kirjallisuudessa saaneet muutamat muutkin Vornaset. E. Wartiainen on hahmottanut Pedrin (1839—1907) jäyhäksi mahtimieheksi, joka huokui väkevää, suurta sisäistä voimaa. Naispuolisista Vornasista puolestaan Ägläjärvelle naidusta Annista (1820—1901) muotoutuu O. Relanderin kuvauksen ansiosta klassinen runonlaulajatar. Relander kertoo, kuinka vanha Anni puhkeaa illatsuissa laulamaan Iro-neidon runoa keskellä kehräävien ja laulavien nuorten naisten piiriä. Marfan ja Palagan, Vornasten toiseen sukuhaaraan kuuluvat sisarukset, Härkönen ja Wartiainen esittelevät toimeliaina ja taitavina kestikievarin emäntinä, sitkeinä karjalaisnaisina, jotka eivät olleet onohaneet esi-isiensä laulutaitoa.

Olenainen osa Vornas-kulttia on tarina suvun tietojen ja taitojen alkuperästä. Tarina liittyy 1700-luvulla eläneeseen Ukko Kassuun, Kassana Vornaseen: hän oli saanut tietäjän voimat ja taidot ”tulilappalaisilta”, Aunuksen ja Vian puolen miehiltä. Kaukaa pohjoisesta tulleita miehiä kerrotaan kestityn Kassanan talossa, ja arvellaan myös Kassanan käyneen heidän luonaan.

Samanlaisia tietäjäsukujen kerskaustarinoita on kerrottu mm. Shemeikoista, Kainulaisista ja Vannisista. Niiden tarkoituksena on ensinnäkin vahvistaa sukujen identiteettiä, mutta samalla ne kuvastavat yleisiä käsityksiä kaukaisen pohjoilan runoarteistosta.

Vornasia on asunut Tolvajärvellä ainakin vuodesta 1631 lähtien. Sukutarinan mukaan kolme veljestä oli paennut Ilomantsista Tolvajärvelle jonkin ”suuren sodan” aikana.

Auttavatko sitten Vornasista kerrotut ihannoivat tarinat tutkittaessa heidän runojaan? Mikä merkitys runoilla on henkilökulttien syntymisessä? Vastavatko ne sitä kuvaa, jonka Korpiselällä vierailleet matkamiehet heistä muodostivat? Ongelmaa on luontevinta lähestyä Vornasten, ennen kaikkea Pedrin, Annin, Marfan ja Palagan runojen kautta.

Vornasten runoperinteen tutkimusmahdollisuudet

Suomen Kansan Vanhoissa Runoissa on Vornasilta kerättyjä loitsuja 123, eppisiä runoja 41, lyyrisiä 22, häärunoja 7 ja kehtolauluja 14: yhteensä 207 toisintoa. Niiden lisäksi on kerätty muutama kymmenen julkaisematonta toisintoa.

Loitsujen suuri määrä johtuu siitä, että vielä 1800-luvun lopulla kaikki niitä kotitarpeikseen osasivat: pikkuvaivoihin loitsuja käyttäneiden jokamiesten lisäksi kylissä oli myös vain tiettyjen tautien parantamiseen erikoistuneita spesialisteja sekä varsinaisia tietäjiä, joiden puoleen käännettiin vaikeissa kriisitilanteissa. Mutta loitsujen paljous Vornasilla johtuu myös siitä, että niiden osaamista on suvussa tietoisesti vaalittu: joihinkin suvun miespuolisiin jäseniin on kiinteästi liittynyt aina 1700-luvulta eläneestä ”tulilappalaisilta” tietäjänmahtin-

Hannes Vornanen kanteleineen vuonna 1935. Seinällä on kuva suurmetsästäjä Ignoi Vornasesta (SKS).

saaneesta Kassana Vornasesta lähtien loitsuntaitajan ja mahtimiehen maine. Loitsujen lisäksi suvussa on kulkenut printönä taikapussi voimaa antavine välineineen.

Eniten Vornaset esittivät kerääjille metsästysloitsuja: Mm. Oravanpyynti- ja Peuranpyyntiloitsut sekä metsälle lähtiessä esitetyt kauniit ”virret” ovat olleet metsästäjäsuvun jäsenille tarpeellisia ”työkaluja”. Tautiloitsuista he hallitsivat erityisesti suuret syntyloitsut: Pistoksen, Tulen, Raudan, Käärmeen ja Hämähäkin syntyloitsut, Verensulkusanat sekä lemmentyöryloitsut.

Mutta tietäjäsuvun ohella Vornaset näyttivät mainetta myös laulajasukuna. Eppisistä runoista Luomisruno, Iro-neito, Luojan virsi, Lunastettava neito ja Koskelta kosinta ovat olleet paitsi Korpiselän ominta perinnettä myös, aiheilmien ketjuuntumisista ja runokliseistä päätellen, juuri Vornasten suvussa sukupolvelta toiselle siirtyneitä.

Lyyrikasta, häärunoista tai kehtolauluista suosituimpien laulujen listaa ei voi esittää, sillä miltei kaikki toisinnot ovat erinimisiä runoja. Tuntuu siltä, että naiset ja naisten osaamat lyyriset runot ovat jääneet Vornasten mahtavien eppisten runojen ja loitsujen varjoon — niitä kerääjille on ehkä suvun maineen vuoksi ensimmäiseksi tarjottukin.

Suomen Kansan Vanhoissa Runoissa on kaiken kaikkiaan 28 erinimiseltä Vornaselta kerättyä runoa ja loitsua. Valtao- sa haastatelluista on ollut miehiä; naisia on vain kolmannes. — Jakautuma on samanlainen koko Raja- ja Pohjois- Karjalassa.

Tarinaa ”Tuli-Lapissa” opituista runoista ja tietäjätiedoista ei voi käyttää hyväkseen tutkittaessa Ukko Kassun jälkeläis- ten runoja ja loitsuja. Sen sijaan tieto siitä, että Vornasten esi-isät ovat lähtöisin Ilomantsista, saattaa auttaa: Eri runo- aiheiden ketjuuntuminen toisiinsa, kielikuvat ja kliseet voi- vat paljastaa suvun laulutradition alkuhistoriaa. Mutta Ilo- mantsista Tolvajärvelle ei ole pitkä matka. Vuosisatojen ai- kana ehti moni ilomantsilainen tai kauempaakin tullut jät- tää jälkensä laulutyylistään Tolvajärvelle. Sukutraditiokaan ei ole muuttumaton: ystävyys ja avioliitot mm. Shemeikko- jen kanssa, taloon muualta naidut naiset — Ignoin äiti oli mm. laulutaitoinen Purmonen Ilomantsista —, talosta toiseen siirtyvä palvelusväki, loiset ja kerjäläiset antoivat oman lisänsä runoista omavaraisenkin talon laulantaan.

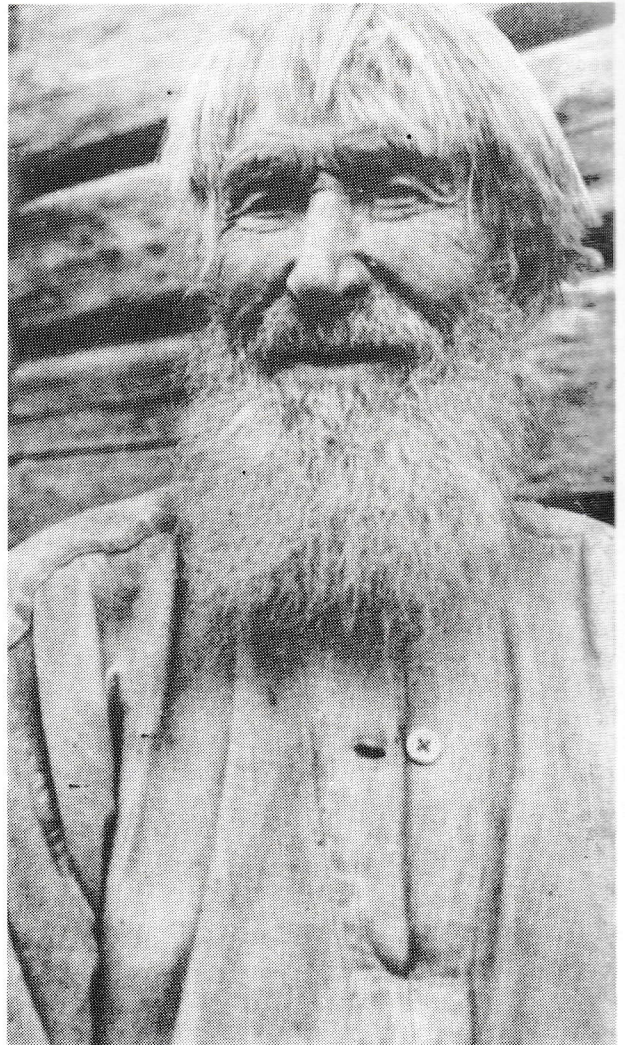
Vornasten runojen, kuten kaikkien laulajasukujen runojen, tutkimista vaikeuttaa se, että varhaiset kerääjät eivät merkin- neet läheskään aina runojen yhteyteen sitä, kuka runon oli esittänyt. He eivät myöskään kysyneet kuin satunnaisesti, ke- neltä runo oli opittu; koskaan he eivät kysyneet sitä, miksi laulaja säilytti muistissaan juuri nuo runot, mitä hän niistä ajatteli jne. Loitsujen kohdalla lisävaikeutena on se, että to- delliset tietäjät, kuten Pedri, eivät sanelleet loitsujaan koko- naisina, koska he pelkäsivät niiden menettävän voimansa. Usein laulajat ja loitsijat esittivät runonsa niin nopeasti ja epäselvästi, että kerääjillä oli vaikeuksia niiden muistiinkir- joittamisessa.

Joka tapauksessa tietyltä runonlaulusuvulta kerättyjen ru- nojen tutkiminen tuo lisätietoja selvitettäessä kalevalaisten ru- nojen oppimista yleensä ja niiden siirtymistä sukupolvelta toi- selle, niiden muuttumista ja säilymistä. Vornasilta tallennet- tuja runoja ja loitsuja voisi tutkia ainakin kuuden sukupol- ven ajalta, vuodesta 1846 lähtien 1970-luvulle saakka. Vielä silloin loitsi ja lauloi Elmi Tsokkinen, Vornasten jälkeläinen, yksi viimeisistä runonlaulajistamme.

Vornasten luona käyneet runonkerääjät

Vornasten löytäjä oli D.E.D. Europaeus, joka vuonna 1846 kulki Karjalassa keräämässä runoja Kalevalan toista painos- ta varen. Europaeus tapasi matkallaan Iivana Kassananpoika Vornasen (1792—1868), tuona aikana pitäjän parhaan lau- lajan. On arveltu, että Europaeus sai häneltä yhteensä pari- senkymmentä runoa. Valitettavasti vain murto-osa Europa- euksen Korpiselältä kerättyistä nimettöistä runoista on pys- tytty tunnistamaan juuri Iivanan runoiksi. Loitsijana ja lau- lajana Iivanan maine on siitä huolimatta kiistaton: juuri hän- perintöään ovat mm. hänen tyttärensä Annin ja poikansa Pedrin runot. Selvästi se näkyy mm. vertailemalla Iivanan ja Annin toisintoja Iro-neidon runosta (SKVR VII, 100, 101, a, b, c): Isän sanakäänteet toistuvat vielä 20 vuotta tämän kuo- leman jälkeenkin Annin sanelemissa toisinoissa.

Europaeuksen jälkeen Korpiselällä kävi lukuisa joukko ke- rääjiä Vornasia haastattelemassa. Vuonna 1884 K. Krohn ja Hj. Basilier tapasivat Miitrein, Annin, Pedrin, Palagan, Mar- fan, Mihailan ja Vasan. 1887 A.A. Borenium haastatteli An- nia, O. Relander seuraavana vuonna Annia ja Pedriä. 1891 oli Mihail Vornanen Sivorin haastateltavana, ja 1895 Relan- der palasi jälleen Annin luo sekä vieraili Marfan luona Tsho-

Vuonna 1932 asui Tolvajärvellä myös 88-vuotias Jehki Vornanen (SKS).

kin kylässä; samana vuonna J.H. Erkkö tapasi Miitrein. Vuon- na 1897 Borenium sai Annilta jälleen useita runoja. Iivo Här- könen haastatteli vuosina 1900, 1901 ja 1906 mm. Marfaa, Palagaa, Annia, Pedriä, Mihailaa, Stepua, Annaa ja Feodo- raa. 1900-luvun kahden ensimmäisen vuosikymmenen aika- na Vornaset kiinnostivat mm. Paulaharjua, Okkosta, Niemeä, Väisästä ja Wartiaista. Heidän haastattelemiaan olivat Anni, Pedri, Anna, Iivana, Palaga, Marfa, Levo, Hilippä, Nasto, Da- ria ja Nasti. 1950-luvulta lähtien Elmi Tsokkista haastatteli- vat mm. E. Ala-Könni, J. Hautala ja J. Pentikäinen.

Koska useat kerääjät tapasivat samoja Vornasia muistiin- merkiten heiltä samoja runoja aina uudestaan, on muistiin- panoja keskenään vertailemalla mahdollista huomata, mitkä piirteet laulaja runossaan säilyttää vuodesta toiseen saman- laisena ja mitä hän taas muuttaa. Suvun kuuluisimpien lau- lajien, sisarusten Pedrin ja Annin, sekä toista sukuhaaraa edustavien Marfan ja Palagan runoja on säilynyt usean ke- rääjän muistiinpanoina. Useat toisinnot kertovat heidän ol- leen paitsi isiltä perittyjen muotojen säilyttäjiä myös luovia, muualta kuuluttuja, uusia piirteitä sukunsa traditioon sisällyt- täviä laulajia.

Pedri

Tietäjä Iivana Vornasen poika Pedri (1830—1907) oli muistitiedon mukaan aito poppa, jonka puoleen käännettiin niin ihmisten kuin eläintenkin sairastuessa; apua saatettiin pyytää myös kirjeitse mm. avio-onnen rikkoutuessa.

Pedri oli perinyt isältään loitsujensa lisäksi suvun taikapussin sekä kaksi kivitalttaa, ”ukon talttaa”, joita käytettiin sairaita parantaessa. Taltat olivat kulkeneet suvussa jo neljässä polvessa perintönä: Pedri uskoi, että alkujaan ne olivat pudonneet taivaasta ukkosenilmalla. Toinen taltoista oli Pedrin mukaan arvoton, mutta toista hän ei olisi myynyt mistään hinnasta. Sen avulla Pedri oli parantanut mm. kuoleman kielissä tienposkessa viruneen miehen. Tehoa talttaan oli saatu kokoamalla siihen eri konstein ukkosen, kalman, maan, veden, metsän ja tulen voimat. Kiveä käytettäessä loitsut oli luuttava kolmeen kertaan.

Taikapussissa, jonka Pedri oli kuollessaan määrännyt hävitettäväksi, oli kuusi sileäksi hioutunutta kiveä, ”käärmeen kärjäkivet”, pieniä puupahkoja, ”päivän näkemättömiä”, ruotsalainen raha ja muutamia luunpalasia. Tietäjän toivomusta pussin hävittämisestä ei onneksi noudatettu, vaan se on edelleenkin Vornasten hallussa.

Monien muiden tietäjien tapaan Pedri ei hevillä suostunut kertomaan loitsujaan kerääjille. Sekä O. Relanderilla että Iivo Härkösellä oli kokemuksia Pedrin epäluuloisuudesta ja varautuneisuudesta. Vihdoin suostuttuaan hän luki vain osan loitsuista, senkin nopeasti ja epäselvästi yksitoikkisella höpisevällä äänellä tuskin henkeään vetäen: Hän pelkäsi menettävänsä mahtinsa, jos hän kertoo loitsut jollekulle toiselle.

Runonkerääjien mielikuvat Pedristä ovat kovasti samankaltaiset: roteva, synkkämielinen tietäjä, jota paikkakuntalaisetkin kaihtoivat turhaan tapaamasta. Pedri edusti runonkerääjille jylhää, ylvestä tietäjää ja siksi hänet kutsuttiin vuonna 1892 Turun Kalevala-juhliin yhdessä Iivana Shemeikan ja Iivana Onoilan kanssa. Siellä hän vastasi odotuksiin: vaikuttavalla tavalla hän esitti Tulenlumontaloihsun kantaen käsissään punaisena hehkuvia hiiliä.

Pedrin loitsutekstit eivät sinällään tue häneen liitettyä tietäjänmainetta. On tietäjiä, joiden maine paikkakuntalaisten tai runonkerääjien kuvausten perusteella ei ole Pedrin tasoa, mutta jotka silti ovat osanneet kaksi-kolme kertaa enemmän loitsuja kuin Pedri. Onkin ilmeistä, ettei Pedri sanellut läheskään kaikkia loitsujaan kerääjille. Lisäksi niiden sisältö tuntui ”peitettyä”; Pedri ei ole sanellut niitä kerääjille sellaisina, millaisina hän käytti niitä tositalanteessa.

Yhteensä 16 loitsua Pedri suostui esittämään; Hj. Basilier kuuli niistä v. 1884 neljä, O. Relander v. 1888 kaksi. Parhaiten onnistui Iivo Härkönen, jolle Pedri kertoi kymmenen loitsua.

Tautiloitsuista Pedri kertoi Raudan, Tulen ja Käärmeen syntiloitsut, hän osasi Verensulkusanat, erilaisia Kylvetyssanoja ja Löylyn sanoja. Lisäksi hän kertoi Pistoksen, Raanin ja Riisitaudin sanat — repertoaari koostuu siis vakavien sairauksien loitsuista. Metsästysloitsuista on tallennettu loitsu Metsälle lähtiessä ja Oravanpyyntiloistu.

Pedri on kertonut samoja loitsuja, mm. Raudan synnyn, Riisitaudin synnyn, Kylvetyssanat ja Löylynsanat, eri kerääjille eri tavoin. Ehkä hän teki sen tietoisesti salaamisen halusta, ehkä ei, mutta joka tapauksessa erilaiset versiot kertoivat hänen muuntelukyvystään loitsijana.

Tautiloitsujen aineksina Pedri käytti paikkakuntalaistensa tapaan mielellään syntykertomuksia, joiden tarkoituksena on

saada taudin aiheuttaja parantajan hallintaan. Monet runolliset avunpyynnöt, haltijoiden tervehdykset, parannussanat, kipusanat, tietäjän varautumissanat jne. ovat tautien puhutteluiden ja mainauksien höysteenä.

Syntyloitsuista erityisesti Yhdeksän taudin synty, aihe, jossa kerrotaan pahan vaimon, Lohettaren tai Loviattaren synnyttävän yhdeksän poikaa ja ristivän ne eri tautien nimillä, on ollut yksi sekä Pedrin että Annin vakioaihelmista. Pedri käytti sitä pistosta ja riisitautia parantaessaan, Anni taas Raanin ja Riisitaudin loitsuissaan.

Pedristä loitsujen perusteella muotoutuva kuva on kaikenkaikkiaan hiukan ristiriitainen sen kuvan kanssa, joka on syntynyt kerääjien matkakertomusten ja muistelmien pohjalta. Pedri ei ole selvästikään ollut keruutilanteessa omimmillaan, hän ei paljastanut kerääjille läheskään kaikkia lukujaan, ominta tyyliään. Muistiinmerkityt loitsut eivät loppujen lopuksi ole sen vaikuttavimpia kuin muilta korpiselkäläisiltä kerätyt. Synkkä mahtimiehen ja tietäjän maine täytyy rakentaa muista häneen liittyvistä seikoista: tulilappalais-legendasta, vaikuttavista taikakaluista, sulkeutuneesta luonteesta ja hänen ulkoisesta olemuksestaan.

Jostakin syystä Pedri ei halunnut jättää loitsujaan eikä tietojaan edes lapsilleen. ”Ei teist oo niijen hallitsijoo”, oli ukko pojilleen jyrkästi tokaissut.

Anni

Anni Vornanen (1820—1901), Pedrin sisar, muutti Tolvajärveltä Ägläjärvelle naituaan Feodor Mönnttisen. Tätä ”Miinasen akkaa” on Härkönen luonnehtinut suurlaulajaksi — joskus luonnehdintaa on sanottu liialliseksi — mutta joka tapauksessa häneltä on kerätty enemmän runotoisintoja, yhteensä 34, kuin keltään muulta Vornaselta.

Anni oli jo 60-vuotias, kun Hj. Basilier haastatteli häntä huhtikuussa 1884 Ägläjärvellä. Kaksi eepistä runoa, Iro-neidon ja Luojan virren, sekä kaksi loitsua, Riisitaudin synnyn ja Silmäyksistä ja suuteluksista päästön, Anni tuolloin saneli. Seuraava Annia haastatellut oli A. A. Borenius v. 1887: jälleen Anni esitti Iro-neidin -runon ja Luojan virren, mutta myös katkelman Luomisrunosta. Vuonna 1888 kuuli O. Relander useita Annin suosikkirunoja: katkelmia Iro-neidosta, Koskelta kosinta -runon, erikoisen toisinnon Sisaren turmelus -runosta, jossa äiti lohduttaa sisarensa maannutta poikaansa, yhden häävirren, sekä loitsuista Käärmeen, Pistoksen ja Raanin synnyt: yhteensä seitsemän toisintoa. Borenius palasi Annin luo v. 1897, jolloin Anni esitti hänelle kahdeksan runoa. Taas Anni esitti Koskelta kosinnan ja loitsuista Silmäyksistä ja suuteluksista päästön sekä Pistoksen synnyn, mutta niiden lisäksi Boreniuksen vihkoon kertyi uusia, ennen muistiinmerkitsemättömiä runoja: yksi häävirsi ja kehtolaulu ja loitsuista Hämähäkin synty, luku lapsen päästämiseksi pahan silmän vaikutuksesta sekä Oravanpyyntisanat.

Viimeisenä Annia haastatteli Iivo Härkönen v. 1900, vuotta ennen Annin kuolemaa. Härkösen muistiinpanoja on kaikkiaan 12. Keräelmässä toistuivat kaikki Annin suosikit Luomisrunosta, Iro-neidosta ja Koskelta kosinta -runosta lähtien. Härkönen kirvoitti vanhan Annin upeisiin suorituksiin: Koskelta kosinta -runon alkuun hän liittää yllättäen uuden jakson:

*Tuoh on sai suari kaunis,
suaress' on viida kaunis,
viidas on pertti kaunis,*

*pertjiss' on stola kaunis,
stolan tagua neido kaunis.
(VII, 480a)*

Vornasten veljekset Korpiselän Tolvajärveltä (I.K. Inha 1893, Museovirasto).

Yksi Annin vaikuttavimmista ja upeimmista runoista on Härkösen kokoelmaan sisältyvä rekryyttirunokooste Sotaan lähtijän virsi; se on kuin Annin hyvästijättö.

Annin runovarasto on yksittäisiltä runomotiiveiltaan melko miehinen: Isän ja veljen vaikutukset on helppo havaita. Mutta toisaalta Iro-neidon runon voi kokonaisuutena tulkita hyvän naisen, sankarien synnyttäjän ylityslauluksi, Koskelta kosinta -runon naisia pettäneen miehen kriittiseksi kuvaukseksi ja Sisaren turmelus -runon esitykseksi anteeksi antavasta äidistä.

Anni lauloi kerääjille miltei aina samoja runoja, siitä johdetaan hänen runojensa suuri määrä: Eeppisten runojen toisintoja on 14, lyyristen seitsemän ja loitsujen 13. Eeppisistä runoista Iro-neito, Koskelta kosinta ja Luojan virsi, sekä loitsuista Silmäyksistä ja suuteluksista päästö, Pistoksen ja Riisitaudin synty ovat olleet hänen vakiorunojaan.

Pedrin tavoin hän käytti loitsuissa mielellään aihelmaa Yhdeksän taudin synnystä. Kaavaltaan ja runokliseiltaan se on täysin samanlainen kuin Iro-neidon runo, idealtaan taas sen vastakohta. Runossa Iro-neito tulee raskaaksi marjasta, hän synnyttää kolme poikaa, etsii niille ristijää ja kun ei löydä, antaa heille itse nimet: Joukahainen, Väinämöinen ja Ilmarinen. Iro synnyttää runossa sankarit, maailmankaikkeuden hyvät rakentajat. Yhdeksän taudin syntyloitsussa kerrotaan rakenteellisesti samaan tapaan pahan synty, maailmaa tuhoavien vitsauksien alkuperä: Lovetar tms. tulee tuulesta raskaaksi, hän synnyttää yhdeksän poikaa, etsii niille ristijää ja kun hänkään ei nimenantajaa löydä, ristii hän itse pojat pahojen tautien ja vitsauksien nimillä. — Runojen maailman vastakohtaisuuksien selvittäminen voisi viedä meidät runonlaula- jien maailmantulkintojen juurille.

Kriteerit, joiden perusteella joku runonlaulaja määrittellään suurlaulajaksi, vaihtelevat. Jos kriteerinä on eri runojen mää-

rä, jää Anni monen laulajan varjoon, mutta jos arvioidaan hänen runojensa ja loitsujensa sisältöä, taitoa yhdistellä eri aiheita keskenään, on Härkösen luonnehdinta hänestä täysin oikea.

Marfa ja Palaga

Todennäköisesti 1700-luvulla eläneen Hilippa Jaakonpoika Vornasen sukuhaaran jälkeläisiä ovat mm. sisarukset Palaga (synt. 1839) ja Marfa (synt. 1848). Kumpikin sisaruksista on osannut runsaasti runoja: Marfan ominta aluetta olivat lemmennostoloitsut ja erilaiset lasten kylvetyssanat; Palagan puolestaan lyriikka, kehtolaulut ja lasten runot.

Marfa avioitui Sergei Tshokkisen kanssa ja sai hoidettavakseen Tshokin kievariemannän tehtävät. Siellä häntä kävivät haastattelemassa J. Krohn 1884, O. Relander 1895, I. Härkönen 1900, Väisänen 1917 ja Wartiainen 1920-luvulla. Eeppisestä Lunastettavan neidon -runosta hän esitti komean ja täyteläisen, 90-säkeisen toisinnon Väisäselle.

Sisareltaan Palagalta Marfa on kertonut oppineensa lyyriset runonsa ja lastenhoitoon liittyvät loitsut. Vaikka hänen repertoaariinsa onkin kuulunut jonkin verran epiikkaa ja lyriikkaa, on ilmeistä, että lemmentylyysriitti loitsuineen on ollut hänen erikoisalueitaan ainakin kotipiirissä: hän on hallinnut eri riitin vaiheisiin, mm. taikavastan noutamiseen, kylpyveden hakemiseen, riisuutumiseen, vedellä valelemiseen ja pukeutumiseen liittyvät luvut.

Tämä yhdentoista lapsen äiti oli vielä lähes 80-vuoden ikäisenä virkeä ja hyväntuulinen. ”Mikä kirkas elo noissa hänen kasvoissaan, mikä lämmin hohde ja hyvänsuopaisuus silmissä! Vain lapsellisen puhdasta mieltä voi sellainen heijastaa, luottavaa, valoisaa luonnetta”, kirjoittaa Wartiainen Marfasta v. 1926.

Leikkisä ja herttainen Palaga, Hapon emäntä, asui Suojärven Vuontelessa. Marfan kertoman mukaan Palaga oli osannut runsaasti runoja ja loitsuja: ”Kukon laululta hän nousi, oli uuras ulkotöissä, halonhakuussa, kaskenvierrossa, miilunpoltossakin. Itse hän rihmat keträsi, kankaat kutoi. Illan tullessa asetti hän lapset makuulle, lehmät lypsi, illallisen valmistoi — kaikki työt raatoi lauleloin hilpeällä mielellä”, kertoi Marfa sisarestaan Wartiaiselle.

Marfa (Marppa) Vornanen, Tshokki.

Hj. Basilier laulatti Palagaa ensimmäisenä v. 1884, ja tuolloin Palaga esitti Vornasille yleiset, isänäidiltään oppimansa Koskelta kosinta -runon ja Pistoksen synnyn. Palaga esitti kyseisen loitsun vielä kahdelle kerääjälle: v. 1910 Okkoselle ja 1917 Väisäselle. Loitsu on säilynyt vuodesta toiseen hyvin samanlaisena: Palaga ei ilmeisestikään ollut mikään suurten eepisten runokoosteiden tai loitsujen esittäjä ja kehittelijä kuten esim. Anni. Paremmin hänelle sopivat naisten elämästä kertovat lyyriset runot, kehtolaulut ja lasten viihdytysrunot.

1900-luvun alussa Palagan luona kävivät vielä Iivo Härkönen ja Eliel Wartainen. Heille Palaga esitti vielä katkelman Luomisrunosta, yhden metsästysloitsun sekä pari lyyristä runoa.

Viimeinen huomattava Vornasten sukuun kuuluva laulaja oli Palagan tyttären tytär, Elmi Tsokkinen, joka syntyi Suojärven Aittasillassa v. 1885. Häneltä on nauhoitettu 30 loitua: lemmennostatussanoja, karjanhoitoloitsuja, parannusloitsuja, kylvetyssanoja jne., mutta niiden lisäksi myös runsaasti lyyrisiä runoja, itkuvirsiä ja jonkin verran epiikkaa.

Runojen osuus Vornas-kultissa

Vornasista muotoutunut kultti, käsitykset Iivanasta ja hänen pojastaan Pedristä tietäjinä ja mahtimiehinä, Ignoista

voittamattomana metsästäjänä, Annista klassisena runonlajattarena, Marfasta ja Palagasta iki-iloisina karjalaisina perinlaisina ovat syntyneet muiden seikkojen kuin heidän runojensa pohjalta: Iivanan runoista ei ole varmuutta, Ignoilta runoja ei kerätty, Pedrin loitsutekstit eivät tunnut muita korpiselkäläisiä loitsuja vaikuttavimmilta. Annin runovarasto sisältää ennen muuta eepisiä runoja ja loitsuja — ei ydinlyriikkaa kuten yleensä klassiseksi runonlajattareksi luonnehditun laulajan. Väsymättömästi aamusta iltaan laulaen ahkerovien Marfan ja Palagan repertoareissa on enemminkin huolta ja murhetta kuvaavia lauluja kuin iloisia jne.

Onko Vornas-kultti sitten vain karelianistien kaunomaailua, helsinkiläisherrojen mielikuvituksen tuotetta?

Karelianismi-ideologialle oli monissa vaiheissa ominaista mm. eksotismi, idealistinen romantiikka ja rousseaulainen primitiivisyyttä ihannoiva näkemys. Karjalainen talonpoika edusti karelianistille oppinsa mukaista ideaalityyppiä: hän oli arkaistisen runon taitaja, aito ja alkukantainen luonnon ihminen. Mm. näiden näkemysten kautta Vornas-kultin rakentajat suodattivat kokemuksiaan. Heidän ihailemalleen karjalaismiehille ja -naisille kuului itsestään selvänä runonlaulutaito, mutta runojen sisältö, hyvyys tai huonous, ei näytä vaikuttaneen heidän käsityksiinsä laulajien tai tietäjien avuista. Mielikuvat kuuluisimmista Vornasista ovat syntyneet heihin liittyvistä tarinoista, laulajan ulkoisesta olemuksesta, luonteenpiirteistä, käyttäytymisestä, teoista jne. Mutta sen lisäksi, että he tapasivat runonlajattajat itse, tutustuivat heihin ja heidän elämäntapoihinsa, he myös kuuluivat heidän runonsa, aistivat sen tunnelman, jonka runo voi saada aikaan. — Siinä suhteessa heidän kuvauksensa ovat runomuistiinpanoja tänä päivänä lukevalle suureksi avuksi.

Koskelta kosinta

*Tuo on sai suari kaunis,
suaress' on viida kaunis,
viidass' on pertti kaunis,
pertjiss' on stola kaunis.
Tuob' on kyppö kymen poika
kysy kynnyksen takana:
"Tuletko, neidone, minulle?"
"Äsken mie tulen sinulle;
Käy päivä nieglän neniä!"
Käi päivän nieglän neniä.
Kysy kynnyksen tagana:
"Tuletko, neidone, minulle?"
"Äsken mie tulen sinulle:
Puno nuora ruumenista,
agja aganas alota!"
Puno nuoran ruumenista,
agjan aganas alotti.
"Tuletko, tyttöne, minulle?"
"Äsken mie tulen sinulle:
Ammu tähti taivosella
ilman oigietta käjetä,
vasemetta peigalotta."
Kysy kynnyksen tagana:
"Tuletko, neidonen, minulle?"
Häin on varmin vastaeli:
"En minä tule sinulle;
tapa nainen ennen naidu,
tapa lapset ennen suavut,
tapa entiset eläjät!"*

*Tuob' on kyppö kyinen poika
tappo naisen ennen naijun,
tappo lapset ennen suavut,
tappo entiset eläjät.*

Kysy kynnyksen tagana:

"Tuletko, neidone, minulle?"

*"En minä tule sinulle,
sie kävit kesäsen päivän,
kävit nieglojen neniä,
sie punoiti nuoran ruumenista,
agjat aganas aloitit,
sie ammuut tähän taivosella
iliman oigietta käettä,
vasematta peigalotta;
sie tapot naisen ennen naijun,
sie tapot lapset ennen suavut,
tapoiti entiset eläjät!"*

Tuoba kyppö kyinen poika:

*"Hoiba, voi minua poloista,
kui kuulin huoran huikutuksen,
pahan vaimon vaikutuksen!
Tapoin naisen ennen naijun,
tapoin lapset ennen suavut,
tapoin entiset eläjät!"*

Runo Koskelta kosinta on ollut yksi Annin lempirunoista. Anni on oppinut runonsa "tuatoltaan" Iivanalta. Hänen ja Annin versioissa onkin yhtenä ansiotyönä tähden amupuminen taivaalta: piirre jota muilta ei tässä runossa ole tavattu.

Kirjallisuutta:

Ahrenberg, Jac. Ignoi Vornanen. — Människorna som jag kânt. Personliga minnen, utdrag ur brev och anteckningar. Helsingfors 1921—1922. (Käännös Iivo Härkönen: Toukomies 1928).

Härkönen Iivo: Runon hirveä hiihtämässä. Porvoo 1928.

Kuusi, Matti Sampo-epos. Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia 96. Helsinki 1949.

Okkonen, O. Korpiselkä runopitäjänä. -Korpiselkä. Muistelmia kirjoituksin ja kuvin. (Toim. J. Koivuniemi ja A. Nau-
manen) Pieksämäki 1958.

Piela, Ulla Vornaset loitsijoina. -Sukuviesti n:o 7/1983, 1/1984, 2/1984.

Relander, O. Nykyisestä kansanrunouden keruusta Itä-Suomessa. -Valvoja 1889.

Setälä, V. — Sihvo, H. — Timonen, S Iivo Härkönen, karjalainen heimomies. Joensuu 1983.

Sihvo, Hannes Karjalan kuva. Joensuu 1973.

Suomen Kansan Vanhat Runot VII. Helsinki 1929—1933.

Wartiainen, Eliel Metsämiehen muistelmia karhunkaatoritkiltä. Porvoo 1907.

Taikamaitten kansaa. Sortavala 1926.

Karhunajolla Kauko-Karjalassa. Lahti 1928.

Kun haltijat elivät... Jyväskylä 1953.

Virtanen Leea Suistamo ja Korpiselkä. -Karjalan laulajat (Toim. P. Virtaranta, M. Kuusi, L. Virtanen) Tampere 1968.

Kirkkojuhla Sotkamossa

Sotkamon Pokrovan tsasouna on vihitty kirkoksi juhla-
menoin. Vihkimisen toimitti metropoliitta Leo. Pyhäkön iko-
nit ovat Petros Sasakin käsialaa, ikonostaasin on suunnitel-
lut arkkitehti Erkki Helasvuo ja tehnyt suistamolainen Val-
de Kononen.

Tilaisuuden jälkeen pidetyssä juhlassa puhunut suojärve-
läisen perinteen tuntija, opettaja Paavo H a r a k k a mai-
nitsi että Sotkamo oli monen Suojärven asukkaana evakkotien
päätepiste; sinne sijoitettiin Moiseenvaaran, Kuikkaniemen,
Nilosaaren ja Maimalammin maatalousväestö, lähes puolen-
tuhatta henkeä. Kajaanin ortodoksinen seurakunta perustet-
tiin v. 1950 ja Kajaani, Kuivajärvi, Sotkamo ja Paltamo sai-
vat Herran huoneensa.

Paavo Harakka sanoo, että ortodoksinen usko on liittynyt
läheisesti suojärveläisen elämään ja näkynyt päivittäisissä as-
kareissa.

"Jokaisessa kodissa oli ikoni, obraza. Se sijaitsi tuvan nur-
kassa eli suures tsupus. Monissa kodeissa oli lampukka, mutta
missä ei sellaista ollut, voitiin obrazan eteen syyttää tuohus
siinä olevalle laudalle."

Suojärven taloissa päivä aloitettiin rukouksella ja ristin-
merkkiä käytettiin ahkerasti. Sillä siunattiin työhön ja mat-
kalle lähtijä, suojattiin illalla ovet ja ikkunat pahoilta hen-
giltä. Ennen ruokailua ja ruokailun jälkeen ristittiin silmät.
Taloon mentäessä, ristittiin silmät obrazaan päin kääntynee-
nä ensimmäiseksi, vasta sitten tervehdittiin. Paastoaikoja nou-
datettiin ja paaston aikana käytiin ehtoollisella.

Karjalankieli on toinen merkittävä suojärveläisten piirre.

"On suuri vahinko, että karjalankieli on monelta suojär-
veläiseltä unohtunut. Syitä on monia. Sodan seurauksena kar-
jalankieliset joutuivat hajalleen suomen kieltä puhuvien jouk-
koon. Nuorempi väki hylkäsi karjalankielen pitäen suomen
kieltä hienompana", Harakka perustelee.

Karjalankielen taitoa on alettu elvyttää maassamme. Muun
muassa Valtimon kunta on ottanut sen kunnan koululaitok-
sen opetussuunnitelmaan.

Tutkimuksen mukaan Suomen ortodoksien määrä vähenee.
Vuonna 2020 maassamme on laskettu olevan ortodokseja noin
36 000 henkeä, kun heitä vielä nykyisin on 57 000.

Paavo Harakan mielestä ortodoksisen kirkon tulevaisuu-
teen ei pidä tuijottaa pelkästään väestökehityssennusteiden mu-
kaan.

"Merkkejä kirkkokunnan jäsenmäärän vakiinnuttamisesta
tai jopa noususta on olemassa. Valamon kansanopisto on
aloittanut toimintansa. Kävijämäärä Valamon luostariin on
noussut 150 000:een. Monia uusia tsasounia, jopa kirkkoja
on rakennettu ja otettu käyttöön."

Harakan mukaan yhdeksi ajankohtaiseksi kysymykseksi on
tullut ortodoksisen uskonnonopetuksen järjestäminen perus-
kouluissa ja lukioissa.

"Tuntikehyksen niukkuus varsinkin lukiossa ja pienillä ala-
asteilla aiheuttaa sen, että pienten ortodoksiryhmien uskon-
nonopetukseen ei tahdo löytyä riittävästi tunteja. Toisaalta
tuntien pitäminen täysimääräisinä pienille ryhmille aiheuttaa
suurempien ryhmien opettajissa kielteistä asennoitumista or-
todoksiopetusta kohtaa."

